

úm. 51

15-3-28

nós

CASTELLAS



BOLETÍN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

Direitor Literario
Vicente Risco

Direitor Artístico
Alfonso R. Castelao

Administrador
ANXEL CASAL

DIRECCIÓN E REDAUCIÓN:

Sto. Domingo, 47—OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:

Real, 36 1.º—A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce números, na Península 6'00 pesetas.
Fora da Península 8'00 »
Número solto 0'70 »

NOTA

Este boletín non publicará máis orixinais qu'os que foran directamente solicitados pol-a Dirección. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidas, a non ser das que por non iren rubradas, enténdense que son da Redacción.

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

SUMARIO

Alalás do Mar, por EMILIO MOSTEIRO.
Ensaio de Fisognomía - (Francisco Añón), por VICENTE RISCO.
Prehistoria e Folklore da Barbanza, por FLORENTINO L. CUEVILLAS e F. BOUZA-BREV.
Problemas de Xeografía Galega, por RAMÓN OTERO PEDRAYO.
Catálogo dos Castros Galegos, da Seizón de Prehistoria do S. E. G.
Os homes, os feitos, as verbas, POL-A REDAUCIÓN.

Reloxería ZENITH

MÁQUINAS PARLANTES. DISCOS
AGULLAS e ACCESORIOS

M. CALVIÑO - Ourense

Vicente Risco

Abogado

Sanlo Domingo, 47-2º

Ourense



BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano X



Ourense 15 Marzal 1928



Núm. 51

ALALÁS DO MAR

A ENRIQUE F. SENDÓN.

1

O coro das prayas canta.
Bótase o faro a nadar
co teu relembro â deriva
e o degaro n-alta mar.

A ría ten nos seus beizos
a espuma do meu cantar.

2

O faro de Corrubedo
dirixe e leva o compás
ô cortexo das tuas verbas
e âs vagas da pleamar.

3

Voan pra vir ô naufraxio
do teu adeus derradeiro
todas as fiestras do porto
collidas na man do vento:

4

Hoxe tan soio o desfile
dos teus relembrs en cross,
probe piloto do taxi
ou torreiro d-un farol.

EMILIO MOSTEIRO.

ENSAIOS DE PHISIOGNOMONÍA

FRANCISCO AÑÓN

Iste estudo, com'o qu'adricamos a Saco e Arce, está feito por un retrato: o retrato mais popularizado do Poeta dos Himnos, feito en dibuxo e reproducido d'abondo en libros, revistas e xornaes, retrato ben mais coñecido da xente que non os versos xa pouco leídos d'Añón. Anque hoxe, co intrés qu'encómenza a espertar o romantismo, non quita que volvan ser traguidos á actualidade.

Foi a persoa interna de Francisco Añón superior ou inferior á súa obra de poeta? D'un xeito xeral, a obra d'un escritor non é mais qu'aquela parte da súa vida interior qu'o escritor atinou a espresar. Un home calquera que poidera chegar a espresar, a dicir toda a súa vida interior, sería o maior escritor do mundo. No *Ulysses* semella que se quer dicir todo, e ata certo punto, tamén no *Portrait*. Mais estas son obras do noso tempo. No tempo d'Añón, o escritor non dicía mais qu'aquelo que consideraba dino de ser comunicado ós demais. Estaba n-unha moito meirande dependencia do público do qu'está o escritor de hoxe, e non daba mais qu'unha escolma do seu mundo interior, o que se consideraba importante ou interesante, contrariamente ó parecer de Ibsen. Por outra beira, eso de dicir todo anque pareza paradoxo, nono pode facer mais qu'un introvertido, coma Joyce ou coma Proust; mais Añón era pol-a contra, un extravertido, com'imos ver. Por todas estas razóns, un estudo fisiognómico d'un escritor do tempo d'Añón poidera dar que nos amostrara un home inteiramente diferente do que revelan os seus escritos.

Velequí temos é a caracterizada e forte testa romántica de Francisco Añón, que logo veremos que non tiña nada de forte... Imos ver n-il o reverso de Saco e Arce.

A fronte outa, botada pra atrás, o nariz

prominente, a queixada recollida por adiante, co papo pouco acusado, curto e tendendo á vertical, determinan un perfil acusadamente convexo, que denota unha forte masculinidade, un carate varonil e animoso, optimista e afirmativo. Face carnosa e grandeira, qu'ofrece ó ollar moita supreficie, que s'amosta e s'ostenta, e parez franca, apesares de certos sinais de concentración, com'o plegamento das sobrecellas e o bico pechado debaixo do gran bigote. Carauteres todos concordantes, com'os qu'agóra imos ver.

Á fronte despexada, moi ancha, da que vai recuando o cabelo, que semella levado pra trás por un vento de treboada—o vento de que foi xoguete a vida do gran romántico, do gran viaxeiro, que foi un pouco com'as follas secas que cantou Castor Elices, ánimo incerto, que loita desespradamente co-a sorte, que é o vento qu'axita ises cabelos, botados pra trás, co ise peiteado que n-aquil tempo chamaban *la Robespierre*, en consonancia co-as ideas do autor do *Himno dos povos*, o qual amosta tamén un bigote castelariño, com'as sobrecellas... Añón tiña un dermatoesqueleto repubricán...—e rematando abaixo n-unhas sobrecellas crespas e enrugadas, forma a parte anterior d'un cráneo braquicéfalo, de gran desenrolo sobre todo en outura, qu'o faría clasificar decididamente no tipo cerebral, senón fora pol-a importancia que semella ter o diámetro bicigomático, que nos leva a telo mais ben coma tipo respiratorio. De todol-os xeitos, esta fronte que se vai pra atrás arredándose da vertical, indica o home impulsivo, arrautado, que pensa pouco o que fai, ou que fai mais do que pensa. Xa emprincipiamos a ver que non era Añón un home forte, un home de vontade sostida, senón d'arrautos, de vontade intermitente, d'alternancias d'op-

timismo e pesimismo, d'iniciativa e pasividade; un ciclotímico.

O tramo meio da face, que corresponde orgánicamente ó peito e metafisicamente ó mundo intermeio ou vital—a vida (curazón e aparato respiratorio) ten o seu principal asento no peito—ten un desenrolo especial que amosa un espírito inqueda, aventureiro, soñador, utopista: gran diámetro bicigomático, pómulos marcados. Oferce á ouservación, n-iste retrato, caracteres ben dinos d'estudo: tres liñas paralelas descendentes de cada lado da face, que parten do ángulo interno dos ollos, d'enriba das aletas do nariz, e dos ángulos dos beizos, e que sucun fondamente as fazulas, marcando os regos da disgracia, do home estragado e traballado pol-a vida, esclerosado, vencido e tristeiro. A carón d'istes tres regueiros das bágoas, pouco fai o nariz audaz, cortado na punta, cheo d'acometividade e de grandes ideias; pouco fan ises ollos craros e francos, un pouco saídos pra fora; cheos de confianza e lealdade, que nol-o amosan ademais com'un estravertido, un home dado á vida de relación e con preocupación d'orde social preferentes. Cando surtiu á vida Francisco Añón, era xa un vencido, era xa un home entregado ó fado

qui m'emporte
cá e lá
pareille á la
feuille morte...

que diríamos xuntando a ispiración d'Elices

á de Verlaine... Condanadas a morte iban as ilusíons qu'enchían aqueles ollos e aquela fronte manífece...

Probe Añón! Era todo espírito. O tramo inferior da face, onde s'amostran os apetitos materiás, está n-il caxequ'atrofiado. Ten unha queixada forte, mais retirada e coma posta en derradeiro termo, recollida, domiñada, escurecida pol-a fronte, pol-o nariz, pol-os pómulos.

O bico, que se non pode apreciar n-iste retrato, adivíñase sorridente por debaixo do gran bigote de trunfal xovialidade, igual qu'os ollos qu'aínda queren rir en contra dos sucos de tristura que n-iles comenzan. Denuncian istes caracteres un humorismo confiado e san, verdadeira *bonhomie*, en contraste remarcábele cos plegues preocupados e doorosos do entrecello.

Probe Añón! Non é a sua unha traxedia interior com'a de Saco e Arce, home de firme vontade que se vencía, que s'ollaba a si mesmo. Non: Añón amóstranos unha sorte de semi-infantilidade sostida moitos anos contra vento e mareia qu'ó fin o venceu. Era un inxenuo; era feble d'alma. Deixábase levar no trebón da vida; era capás de grandes pulos, mais cansaba logo; se non conformaba con soñar o seu soño, e queríao atopar na realidade da vida, e tampouco era forte pra conformar a vida—ó menos a sua vida—ó qu'era o seu soño. Romantismo dinámico. E, crar'está...

VICENTE RISCO

PREHISTORIA E FOLKLORE DA BARBANZA

(Proseguimento)

Mámoa núm. 2.—Afastada 10 metros da *Casota do Páramo*. Ten 6 metros de diámetro, está moi derramada e non se ollan n-ela pedras do dólmen.

Mámoa núm. 3.—A 25 metros cara o oeste

da anterior. Ten 17 metros de diámetro e non conserva restos visíbeis da cámara.

MÁMOA DO ARMADOIRO. — Situada a 200 metros cara o suloeste, da *Casota do Páramo* e no cume de un pequeno outeiro.

Mede 15 metros de diámetro por 2 de ouro. Continúa no seu interior catro chantas da anta, cuxo ancho varia entre 50 e 85 centímetros (fig. 24). Están de seguro istas chantas unha miga maquiadas dos seus asentos, mais do seu cativo grandor e da posición que oxe ocupan, tirase que o dólmen de que formaban parte era pequeno ata o punto de non atinguir o seu diámetro maisimo mais que un metro.



(FIG. 24).—MÁMOA DO ARMADOIRO

Ista mámoa foi escavada sen que alcontramos outra cousa que uns carbons.

MÁMOA DA POZA DA LAGOA.—A 150 metros, cara o sul da anterior. Mede 22 metros de diámetro e ollase moi remexida, sen que aparezan restos da anta.

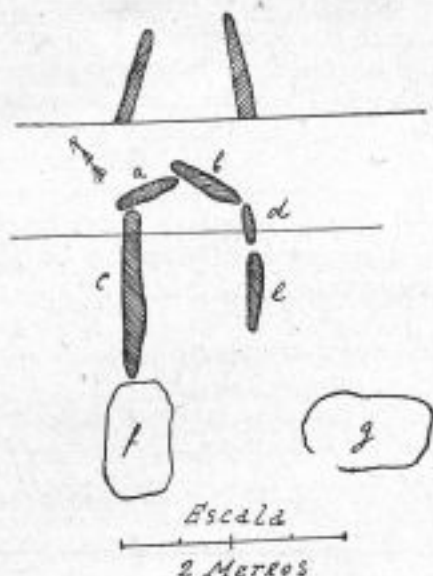
GRUPO DA PEDRA DA XESTA.—A 150 metros cara o sueste da anterior. Consta de tres mámoas.

Mámoa núm. 1.—Aparez moi derramada e ca morea tumular moi baixa. Despois de escavada ollamos no seu interior a curiosa cámara da figura 25. As pedras *a* e *b*, pousadas de canto, forman a cabeceira e axuntanse angularmente. As *c* e *d*, continúan pol-as dúas bandas, i-están asímesmo pousadas de canto. A lousa *e*, indubabelmente maquiada, ollase ergueita a meias e facendo co chan un ángulo agudo. As *f* e *g*, están deitadas e son sen dúbida a *f* continuación da *c* e a *g* da *e*.

Recostruída de iste xeito a cámara en cuestión alcontrámonos c-un megalito de tres

metros de longo por un de ancho e noventa centímetros de ouro, formado por sete pedras pousadas no senso da maior lonxitude, correspondendo tal feitura á das cistas megalíticas, mais sen incruirse por complot no seu xeito tipolóxico mais corrente. En efecto e o normal n-ista crás de sepulturas, que a cabeceira estea constituída por unha soa pedra (Odemira, Quinta da Agua Branca e imensa maioría das cistas catalás e vascas) e cando escepoalmente está formada por varias, ollanse colocadas en liña reita.

Así e todo atopamos en Cataluña unha cista, a de Sarri, Nore, cuxa cabeceira ten tres laxes, dispostas angularmente (1) e achamos tamén en Portugal, na rexión de Pavia, catro sepulturas situadas respectivamente nas herdades dos Antoes, de Entreguas, de San Miguel e da Madre de Deus (2)



(FIG. 25).—MÁMOA NÚM. 1 DA PEDRA DA XESTA

con cabeceiras iguais á da Pedra da Xesta e aínda de grandor total moi semellante, tendo que crasificar en secuencia o sepulcro que nos ocupa entre as cistas megalíticas, anque dentro de unha variedade non abundosa.

(1) Vex., *Lluís Pericot*, «La Civilización megalítica Catalana y la Cultura Pirenaica», Barcelona, 1925, lám., II, núm. 4.

(2) *Fergilio Corveia*, *El Neolítico de Pavia*, Memoria número 27 de la C. de Investigaciones P. y P. Madrid, 1921, páxina 10, fig. 66.

Iste xénero de construción funeraria en cista é, ó parecer pouco frecuente na Galiza, onde ata de agora non se teñen sinalado outros cisemprares que os de Vilacampa e Recaré, publicados por Villaamil y Castro (1) e quizais a «arca o sepultura con losas pizarras» das Pontes de García Rodríguez (2) onde apareceron dous machados de pedra polida.



(FIG. 26).—MÁMOA NÚMERO 1 DA MÁMOA CAVADA

Mámoa núm. 2.—A 24 metros da anterior. Ten 14 metros de diámetro.

Mámoa núm. 3.—Case o pé da anterior e de 10 metros de diámetro.

Ningunha de ista dúas derradeiras mámoas foi aberta por encontrarse moi esboralladas e remexidas.

GRUPO DA MÁMOA CAVADA.—Está situado a 300 metros cara o sueste da anterior e compoñeno dous túmulos afastados entre si 60 metros.

Mámoa núm. 1.—De 20 metros de diámetro. Contén no seu interior todas as pedras da cámara, que son sete, i-está faltosa da tampa. Dispoñense aquelas pedras do xeito representado na figura 26.

Ollase craramente a lousa da cabeceira, *a*, de 90 centímetros de ancho, e a carón de ela

a porta, orientada pra o leste e flanqueada pol-os esteios *b* e *c*. As dúas chantas *d* e *e* que debían imbrincarse na da cabeceira atopáanse desprazadas do seu primitivo lugar e botadas cara atrás.

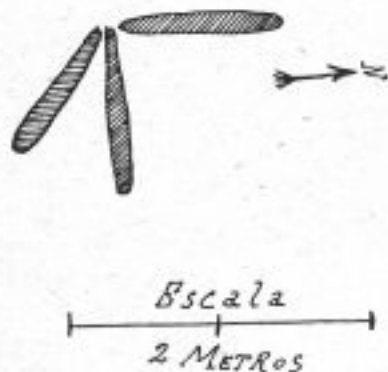
Crasifícase doadamente iste megalito entre os de cámara sinxela e chantas imbrincadas tan abondosos na Galiza. Anque de grandor cativo, o seu diámetro maior non pasa do metro e meio, identifícase moi ben pol-a súa feitura ca anta de Axeitos.

Mámoa núm. 2.—Ten a morea túmular moi esborallada e dentro de ela conserva aínda tres chantas do dólmen, dúas de 1'05 metros de ancho e a terceira unha miga máis pequena (fig. 27). As tres aparecen espetadas no chán.

As dúas antas foron esporradas sen que renderan ningún mobiliario.

GRUPO DE PORTO TRAVÉS.—A 400 metros cara o oeste da Pedra da Xesta. Formano dúas mámoas de 10 e de 26 metros de diámetro respectivamente, afastadas 100 metros unha da outra. Na máis grandeira, ollanse tres pedras meio deitadas que debéron pertencer a cámara dolménica.

Non se fixo esporrazón en ningunha das mámoas de iste grupo.



(FIG. 27).—MÁMOA NÚM. 2 DA MÁMOA CAVADA

GRUPO DA ARCA DA BARBANZA.—A 600 metros aproximadamente da anterior cara o sul, e formado por dúas mámoas, unha de elas moi pequena, completamente esborallada e sen sinais visíbeis do dólmen e a outra, afastada 30 metros cara o leste da

(1) Vêx., «Antigüedades prehistóricas y Célticas de Galicia».

(2) Santiago de la Iglesia, «Catálogo de Prehistoria», Almanaque Ferrolano para 1927.

anterior, que é a conecida co nome de Arca da Barbanza—É ista sen ningunha dúbida a anta meirande non soio da Barbanza senon tamén de toda Galiza, e pol-a súa feitura unha das mais intresantes.

Asentase n-unha valgaña, perto do lugar chamado «Campo dos Cregos» e non lonxe do Coto da Amoreira. Conserva restos ben patentes do túmulo, e no meio de iles xurde o megalito, que conserva a totalidade das súas pedras, anque moi maquiadas as mais de elas (fig. 28).



(FIG. 28).—ARCA DA BARBANZA

Ten a Arca da Barbanza, cámara e corredor. A primeira fórmana once chantas de ancho moi variábel, de 2 metros a 70 centímetros, cinguen unha área de 4 metros de longo por 3'20 de ancho. O esteio da cabeceira, aparece deitado cara o interior da cámara e os da banda dereita moito mais maquiados que os da esquerda. O corredor feito con catro lousas ten 2'68 metros de

longo por 1 de oito e 85 centímetros de ancho.

O conxunto da anta, estaba coberto por tres tampas que corresponden; unha *b*, a cámara e dúas *c* e *d* o corredor. A primeira óllase derrubada cara a dereita e apoiando un dos seus cantos no chán. As dúas cobertas do corredor, atopanse unha case que *in situ* e a outra deitada no chán, perto da porta que está ourentada pra o sueste.

A outura da cámara é de 2'60 metros.

Se pomos en comparanza a longura total de iste megalito, perto dos 7 metros, cas enumeradas ó falar da anta de Argalo, xurde nidiamente ante os ollos a desproporção das súas mensuras co grandor mais cativo dos outros dólmenes galegos, mais sen que por elo se acuse na feitura da Arca da Barbanza ningunha tendencia evolutiva cara a galeiría coberta.

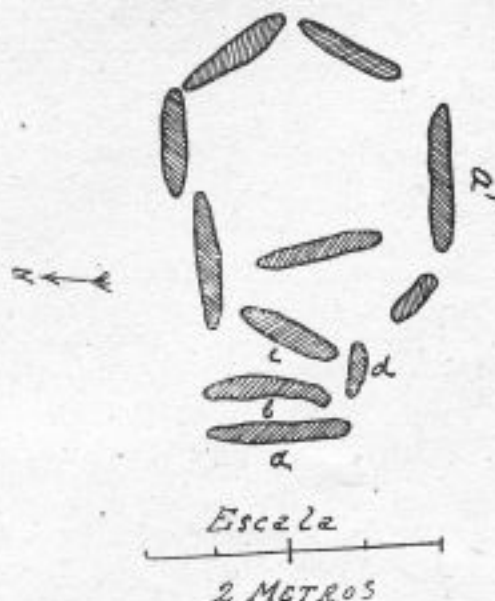
En efecto, a anta que nos ocupa, non sinala na súa estrutura ren que a aparte do tipo das de corredor algo desenvolvido. Iste e mais a cámara teñen unha outura e un ancho ben difrente, e soio no xeito de estar colocados os esteios da banda da esquerda, parece albiscar certa tendencia a confundirse os dous elementos, arringleirándose na mesma liña.

O interior do megalito, alcóntrase case valeiro de terra, por cuia razón prescindimos de facer ningún traballo esporatorio. Esaminamos en troques afincadamente todas as pedras en procura de algunha insculptura con resultado por cômproto negativo, a pesar do coal non arriscamos encol de iste extremo un parecer definitivo, pol-as rúis condizóns de luz, o aparecer de un día de nevoeira, en que fixemos o eisame.

MÁMOA DO OUTEIRO REDONDO DA BRAÑA DE PRADOS.—Situase a un meio kilómetro cara o leste da Arca da Barbanza. Recebe o seu nome por alcontrarse perto de un penedo que é desinado de aquil xeito.

Ten 25 metros de diámetro e acocha no seu interior un dólmen faltoso da tampa e cas pedras restantes moi maquiadas. Componse de once esteios, cuio ancho varía de 1 metro a 40 centímetros e cuia posizón primitiva non resulta doado determinar. Pol-o seu número poderíase matinar se formaban

unha anta, con cámara de sete chantas e corredor de catro, mais nin a súa outura que é moi semellante, nin a súa colocazón actual autorizan de abondo esta hipótesis. Poderían as pedras *a, b, c e d* (fig. 29) representar os



(FIG. 29).—MÁMOA DO OUTEIRO REDONDO DA BRAÑA DE PRADO

restos de tal corredor, mais alcontrariámonos c-unha ourentazón rara da entrada que se carearía pra o ponente e con que a carón seu non aparecía cabaceira, que resulta imprescindible pra repartir lóxicamente as sete chantas da cámara.

Deixaremos pol-o tanto esta custión pra fixarnos n-unha curiosa particularidade de un dos esteios de esta anta. No sinalado na (fig. 30) aparece un burato semicircular practicado na banda superior da lousa. Son frecuentes na Francia e tamén na Siria, na India e n-outros países, os monumentos megalíticos que presentan furadas por un burato circular algunha das súas lousas. En Portugal existe asimesmo un eisemprar de iste xénero, situado na Serra da Ossa (Alentejo) e aínda na Galiza coidouse dixerar as trazas do mesmo fenómeno en dous esteios de dúas antas da bisbarra de Laxe (1), mais en todos istes casos o burato

óllase no fondo da lousa e non na cima coma na Braña de Prados.

E posíbel así e todo, qu'a fura en custión, que viría abrirse por baixo mesmo da tampa do dólmen, fora aberta, obedecendo o mesmo orde de ideas, introduzón de obxectos funerarios ou saída dos espíritos dos mortos, que presidíu a apertura de buracos análogos n-outras rexións dolménicas da Europa e da Asia.

GRUPO DA CHAN DE SABUCEDA.—

Fórmano seis mámoas, moi derramadas que se sitúan o leste do Outeiro Redondo. A mais inteiriza de todas elas conserva tres pedras da cámara, espetada unha fundamente e deitadas as outras dúas sobor do chán. Mede esta mámoa (fig. 31) 16 metros de diámetro i-está arrodeada por un circo de pedras chantadas que sobresaen da terra cousa de 1 decímetro. Ista proteizón da base da morea tûmular e corrente en Cataluña i-en outros lugares. Na Galiza non se olla moi abundosa, podéndose rexistrar non embarcantes unha mámoa do Monte das Motas, de Lobeira que está cinguida por un verdadeiro valado. N-outras estazóns galegas os circos de pedras arrodean a área onde se erguen varios túmulos como ocorre nas Pontes de García Rodríguez.



(FIG. 30).—ESTEIO ABURATADO DA MÁMOA DO OUTEIRO REDONDO DA BRAÑA DE PRADOS

FOLKLORE DAS MÁMOAS DE CURES.—A semellanza do que ocorre co dólmen de Axeitos, os contos relativos as estas necrópoles da freguesía de Cures son poucos e pouco íntresantes.

(1) C. P. Bustamante e S. Parga Pondal, «Los dólmenes de Dombate y de la Gándara» t. a. do «Boletín de la B. Menéndez y Pelayo» Santander 1924, págs., 47 e 48.

Xosé Rei Brión de 60 anos, veciño de Naceda (Cures) dinos o seguinte.

«As arcas teñen todas a porta ó Nacente do Sol, porque os que vivían n-elas eran irmáns dos mouros e adouraban ó Sol.



(FIG. 31).—MAMOA NÚM. 1 DE CHAN DE SABUCEDA

Notese que n-ista referencia, as arcas son tidas por habitazóns e non por sepulturas, cousa que pol-o demais aparece patente no nome de algún megalito (Casota do Páramo).

Notese tamén que o erguemento dos dólmen non se apon ós mouros, se non á unha caste de xente, irmandados co-iles por comuns crenzas heliolátricas. É isté un caso ben raro no folklore galego onde a denominanza «mouros» acocha seguramente moitas entidades históricas e míticas de orixe diferente, sen que se deixe dexergar entre elas ningunha distinzón de nome.

A similitude sinalada ten sen dúbida o seu fundamento na ourentazón xeral das portas das antas e no modo ritual de rezo e de colocazón dos cadávres entre os mahometanos, voltando sempre a face pra Meca, e compre preguntarse se a tal similitude non sería unha das causas que axudaron a que no espírito popular se confundiran pobos e crenzas ben distintos e ben distantes.

A indispensabel notiza de tesouros alcóntrase consinada nos seguintes versos:

«Entre Brañiñas e Brañas de Prados
hai os haberes de sete reinados».

E n-ista outra variante.

«De Mazaricos a Braña de Prados
hai os haberes de sete reinados».

FLORENTINO L. CUEVILLAS E

FERMÍN BOUZA BREY

(Continúrase)

PROBLEMAS DE XEOGRAFÍA GALEGA

NOTAS EN COL DAS FORMAS DE POBOAZÓN LABREGA

(Proseguimento)

Vida Económica

Trasalba é unha parroquia sinxelamente labrega; está lonxe dos camiños e non sabe *beillar a peseta* como os garabaneses nas feiras. As soilas formas de aitividade económica alleas ó traballo da terra son a emigración e o negocio do sárrio. Iste antigo no

país, comprende dúas compañías de homes que van ás terras de viño de Castela, Navarra e Aragón e as vegadas tamén á veiramar de Pontevedra pr'adicarse ó traballo d'arrincar o sárrio das cubas entr'a venda do viño e a nová vendima, angueira, cansa pois é perciso adoitar posturas violentas no interior das vasixas e traballar finíño con coi-

telos e azadiñas a propósito, pra non mancar as madeiras, sempre en bodegas fondas como cobas e á mercede das variacións do precio da mercancia. Os sarreantes de Trasalba veñen de pais á fillos e coñecen tan ben com'as corredoiras da parroquia grandes rexiós das ribeiras do Ebro na Ríoxa e no propio cerne de Aragón e Navarra, de Valladolid, Zamora, Burgos (Aranda, Roa), e menos ó sul do Guadarrama (Madrid e Toledo). Teñen un xefe que s'encárrega de falar c'os donos das bodegas e de procurar mercado pr'os sacos de sarrio. As ganancias en bós anos non son cativas. Algús homes teñen volto despois d'unha campaña de catro meses con oito ou dez mil reás. Cuáseque sempre deixan o traballo ús días pra vir a celebrar as festas da parroquia o San Antonio e San Pedro, iste o patrón, que se fan nos derradeiros do Agosto. Haro e Aranda son os centros onde mais se demoran e algús trasalbenses durmen nos seus cemiterios. Á sega en Castela ninguén vai, fai unha chea d'anos e soilo falan d'ela os vellos que ían camiñando e durmían ás vegadas baixo os soportás da Praza Maor de Madrid.

Os caracteres da emigración americana son os xenerales da Galicia interior e pouco nos deteremos n'ela. De poucos anos a esta parte medra a emigración das mulleres non sendo raro que casadas de pouco, deixen os homes ó frente da casa pra ir ganar a vida de criadas en Cuba, Bós Aires ou os Estados Unidos. Tamén aumenta o número dos que non volven e soilo s'acordan da casa pra virse a coidar nos seus días derradeiros. Poucos son os homes de cuarenta anos que non teñan cruzado a mar mais d'unha vegada. Das nove familias antergas e labregas do lugar de Cimadevila somentes unha non ten mandado xente a América. N'unha casa os pais vellos teñen alá dúas fillas, tres fillos e catro netos, o pai ten ido a Bós Aires nove veces e dúas a nai. A ilusión de todos é ceibarse do traballo do campo e por un negocio. Xeneralmente andan de dependentes de tabernas, repartidores de prodoitos alimenticios, mozos de carga e almacén etc. E moi considerado o que chega a ser capataz d'unha obra (vía do tren, por ex.) e moitos perfeccionáronse nos seus oficios (albañiles). No

tempo das valías do zucre chegou moito diñeiro de Cuba, redimíronse moitas cargas, ergueronse algunhas casas sobretudo no Outeiro, Fondo de Vila e Fechos, e compuxéronse as mais d'elas. Tamen mercaron terreos grandes pr'a pequena propiedade do país que se pagaban por seis, oito e hastra dez mil pesetas. Mais non se sabe de ningún capital forte e en troques as quebras dos Bancos d'alá e d'equí refrexáronse fortemente na economía da parroquia. O diñeiro non abonda mais circula moito en forma de préstamos hastra o punto que se poden contar as casas que non deban cadela.

Os prodoitos da terra participan de ribeira e de montana. A rexión dos Chaos e cotos e moito menos os fondales, son terras de herdade adicadas ó centeo. Todo os lugares o precuran, pois anque non s'atope preto das campás abaixo sobretudo da Bergueira e Soutomanco os veciños teñen eidos de herdade nos térmos d'outros pobos. Sementase pol-o xeneral na primeira quincena do outono e seiturase nos principios do San Xohan. A mais da preparación da terra demanda traballos de abica e monda das herbas rúis e as vegadas cando as invernías veñen demasiado quentes o centeo pónse vizo e hai que regalo pol-a metade. É un froito que como din os peisanos pasa moitas noites fora; o millor procurase nas herdades dos chaos onde rinde valentes colleitas, mais tamén pol-a densidade da poboazón, hai moitos eidos de centeo que debían andar á monte, pois non pagan o traballo que dán. Moitos foron criados esnaquizando e rompendo laxes e sempre n'eles andan separando as pedras que van ó camiño mais próisimo. O tempo da seitura é de grande balbordo por ser das poucas angueiras que inda se fan a *guichada* ou sexa por axuda. Logo afeixase en mollos que se dispoñen en serras ou en maragoutos e se contan por *diezmas*; calculase que cada unha renda dous ferrados e meio nos anos ordinarios, pol-a medida propia do centeo que é a pequena. As mallas fanse no Sant-Iago e no Agosto. Ó pouco tempo da seitura cando o grau e a palla se consideran ben enxoiados carregase pr'as eiras onde se fan as medas crásicas. N'outro tempo era unha arte especial a feitura dos carros

dispoñéndose as diezmas trenzadas n'unha longa cargación a maneira de trabe que chegaba hastra á cabeza da xugada. Hoxe a xente, menos coidadosa, deixa o pan no eido hastra a vispora ou o mesmo día da malla que se fai cuáseque totalmente con máquina. Cuáseque todol-os lugares teñen eiras de propiedade comunal sempre preto das xuntanzas dos camiños gardándose dende longos anos o sitio de cada familia ou xente pra facer a meda. As causas da transformación da antiga malla son varias; a mais importante o outo precio dos homes e mais que nada a eisixenza de dous xantares bós e caros e viño sin tasa ás vegadas dificultoso de procurar no cerne do vrán. Eran sonados os malladores dos lugares centrales que se dispuñan en equipos de oito, dez, doce e hastra mais e facían ouvir nas parroquias veciñas o estrondar dos mallos e aquiles berros: «Mulleres a eira, e viño en coeira» e longas aturuxadas. Era preciso barrer a eira dinantes do primeiro cirado c'unha xesta negra roubada, e mulleres moi acostumadas a ter a sabán preto dos malladores pra que non se perdesse o grau que choutaba, e logo pra dispór os coaños. Hoxe a máquina despacha en poucos días toda-as mallas da parroquia e ven sempre en compañía da aventadora, operación que antes facían as mulleres de guichada soilo pol-a merenda. Cada vegada se come menos pan de centeo inda que fai algúns anos cuáseque todol-os lugares teñen forno comunal con obrigación pra cada veciño de quentalo un día determinado da semana. Coltívase moito pr'os porcos, dinantes pr'o foro (inda se pagan algúns) e moito pol-a palla pra cama e mantenza do gando que rillando n'il nas longas noites aforra a herba seca escasa na parroquia. A medida do centeo é o ferrado chamado de Amociro ou pequeno por oposición ó acostumado pr'o millo: divídese en seis coartales ou en vintecatro copelos, e ten o valor de 1979 litros acugulado e 15'83, raso. Algunhas ventas paganse por outra medida mais pequena que se chama ferrado de Avila mais xa cuáseque non se usa. N'outro tempo rubían os ribeirans a mercar o centeo e baixaban os da bocaribeira en procura do viño. Hoxe inda se garda o primeiro comer-

cio e tamén se vende nas feiras e en algúns estabrecimentos das carreteiras e na Ponte de Ourense. Algúns veciños coltivan o trigo (Fechos, Fondo de Vila) en pequena cantidá e tamén hai algúns anacos adicados á cebada. A produción total de centeo da parroquia andarás pol-as novecentas ou mil fanegas.

Medra o coltivo do millo en duas formas; de nabeira e de herdade alternando n'ista en dous xeitos; de revoltiza e folla. O de revoltiza sementase en canto se ergue o pan e recollese pol-os principios ou mediados do outono. C'a sua arada competente e en anos de chuvia no vrán aproveitase pol-a espiga; os mais sirve sementes pr'o gando, pois non da sinón carronchos, espigas pequenas e mal criadas. Mais moitas terras de centeo non son doadas pra il. O de folla sementase no Maio despois de que a terra descansou dende que se recolleu o centeo ou sexa todo o inverno, e serviu pra comareiro da facenda. O millo de herdade pra ser bó require reguiñas do ceo pól-o menos cada mes. Do contrario alapease e ponse como din os paisanos «c'as mans dreitas». As verdadeiras terras de millo son as nabeiras de rega que abundan nas encostas e nas quebradas especialmente no termo de Soutomanco, nas Lamas, por baixo d'Outeiro, na Bergueira etcétera e son de todo descoñecidas nos chaos inda que n'istes haxa algúns pozos que secan ben cedo. Nas nabeiras sácase a auga pol-os bimbastros dos pozos guiándose por carreiros; algunhas teñen pozos e tanques que permiten a rega corrente. O traballo da rega é dos mais penosos do agro en Trasalva. Por mais compre vixilar moito as tioupeiras que deitaban os puzos, furan nos caneiros e deixan ó descoberto as raíces do millo. O de rega valente e tropical, basto e outo como o home mais grande é moi admirado e forma o orgulo dos veciños das campás abaixo. C'o millo botanse pintos, redondos, duros e verdes con decoracións brancas n'outrotempo iforados na parroquia, cabazos, colombros e algunhas sandías e cidras. O millo empézase a curtar no principio do Setembre nos anos enxoiros reservándose o de rega pra o Outono. As escascas son angueira de axuda e en moitas

sepárase o cosco pr'os colchós. Moitas vegadas e dificultoso o secalo (en campiños o pé dos cabaceiros, nas eiras, en laxes e penedos, nos balcós). Despois do millo sementase a ferraia nas nabeiras ou os nabos ou o mais acostumado a mistura dos dous froitos. Unha boa nabeira da algúns cortes de ferraia; parte d'ela enxoitase pra gardala e algunhas vegadas cando se presenta moi ben deixase pra centeo. Acostumase pr'o millo a medida de Maside ferrado de 17'82 ou 22'28 litros asegún sexa raso c'o rebolo ou acugulado. Ten sona no mercado, que é o mesmo do centeo, o millo pecho e dourado da parroquia. En canto se escasca a palla dispónse en maragoutos nos eidos ou gárdase nas barras das coadras pra vianda do gando. A produción quizais supere á do centeo. N'outrotempo aparte dos lugares das campás abaixo unha casa era rica con graú pra todo o ano; hoxe todos procuran o viño d'un modo crecedeiro.

Pódese calcular a produción en 1.500 moios (o moio de oito olas de 34 coartillos ou sexan 18'24 litros; chámase *ola acabazada* a que leva dous netos mais e adoitábase n'algunhas rendas sobretudo nas de viño branco). Todol-os lugares procuran cepa; atópanse siñás novas hastra na rexión dos chaos en canto hai un abrigo ou esposición favorable. N'outrotempo todol-os camiños das campanas abaixo estaban sombreados por outas parras e tamén algún dos outros lugares pois n'eles a cepa resiste e rende moito sin mais traballos que poda e arxona. Hoxe somentes se gardan nas ruas d'algúns lugares (Outeiro) e son todos de cepa antiga, sobretudo de caño, fresqueiro e acedo que dá agulla ó viño. Algúns fanas de cepa americana diant'as casas con bó resultado. Tamén dinantes cuáseque total-as viñas eran de parricholas baixas. Hoxe a cepa vella ten morto dende o cómenzo do século e total-as viñas son de *mencia*, *garnacha*, *tinto da zorra*, *alicante* e outras crás moitas d'elas inxeridas en patrós do país (caño, brencellao, carnote, castellano). As campanas abaixo é terra ribeirán singolarmente os fondos da Fareixa. As viñas inzanse entre os petoutos das encostas e agatufían por todol-os lados. Prantanse de catro e de cinco

coartas e apesares da división da propiedade hai labregos que collen cincoenta e senta moios. Gracias á laboura da cepa volve a ser colonizado o fondal do Medelo que n'outrora tivo logares, foi abandonado e coberto de monte e bosque onde teñen partidas cuase todol-os veciños da parroquia, e agora pol-o abrigado do sitio que continua as boas terras do Val de Santa Cruz (A Cuqueira), cobre de boas viñas. O viño das campás arriba e inda de gran parte das d'abaixo, é un pouco chilrán e fresqueiro, bó os mais anos pra beber no vrán. Hoxe o viño é un cultivo de primeira necesidá pr'o paisano inda que da moito traballo e require angueira todol-os meses do ano, por regra xeneral faise a poda no Xaneiro, e logo as mais operaciós recuan un pouco con respecto á verdadeira ribeira. Mail-a vendima endexamais pasa do 15 de Outono inda que veña tempo de sol e moitos anos o branco recóllese sin madurar nos sitios outos. N'outrotempo a cepa vella debeu estar tan espallada ou mais que a nova hoxe. O viño véndese a arrieiros de Cea, Tamallancos etcétera, que o veñen buscar en bestas ou desque a produción vai medrando ós arrieiros e pipeiros de carro das carreteiras. Poucas bodegas están nas mesmas casas, sinón lonxe ó pé das viñas. Todo o lugar do Quintairo é de bodegas onde se garda e fai o viño e se teñen tertulias mentras hai pinga. Algúns pra ir a casa precisan andar tres kilómetros. Moitas bodegas do Quintairo e d'outros lugares (Penouzoás), foron n'outrora casas de habitación.

As millares terras de horta están ó pé dos lugares esmiuzados en pequenas partidas pois ningún herdeiro quer compensación n'outro terreo. A castaña inda é colleita de valia mais xa non se secan. Todol-os lugares menos Cimadevila teñen soutos no terreo comunal e algúns castiñeiros son de moitos donos. Vello, acaracochados nas terras, espallados, mantéñense mais novos e dreitos nas quebradas afondadas (Formigueiro) lonxanas dos ribeiros do Barbantiño e do Miño pol-as que se van facendo raros. Inda hai soutos de coarenta castiñeiros vellos, e agora xa os peisanos se preocupan de procuralos novos. Xa temos tratado dos

presa de cosco do xergón. Somentes hai lameiros na quebrada do Formigueiro, na veiga de Albeiros, e nas terras das campás abaixo e na rigueira de Montasnal e Medello, mais todos pequenos e non ben coidados. Por esta escaseza aproveitanse nas nabeiras as veigas dos regos da auga e procúrase retardar a caba das viñas pra que colla corpo a avea. Os mais dos lameiros son de herba seca e péchanse nos derradeiros d'Abril; a herba ségase no Sant Iago ou no Agosto con gadañeiros de oficio as mais vegadas, que veñen adicados ó seu oficio todo o vrán pois xa vai esmorecendo o costume de facelo con fouciños por greas de mulleres. O millor lameiro d'herba verde da parroquia está no leito do rego da Bergueira no lugar de Pexes. Dín que a fouce esquencida pérdese en un día pol-a medra da herba.

O gando todo-marelo, de boa caste inda que pouco atendido, está moi espallado entre os veciños sin qu'haxa casas fortes de peisanos con moita fazenda. O que tén gando de séu considérase rico. É moi corrente

o igoal que nas terras o contrato de medias ou aparceiría. Nas terras os caseiros pagan o diezmo e no gando os donos levantan o pé. Nos porcos a parte do amo é xenéralmente o tercio. Os de Trasalba privados da feira que se facía no campo do Outeiro o día 6 de cada mes, acoden ás do Carballiño, S. Amaro, Maside, Barbantes, Cea, Bouzas, 21, Ourense, e fan a mór concurrencia na de Amoeiro. Fai poucos anos había moitos e bós exemplares da raza de Cartelle. As boas xugadas de bois son dificultosas de manter e non sirven pr'os ruis camiños da parroquia. Teñen sona os años ó igual qu'os da terra de Amoeiro. Fai algúns anos recastouse grande parte da abenza con carneiros de raza *churra* vidos da terra de Burgos. Falta montes comunas en moitos pobos: somentes os teñen bós os que participan da rexión dos cotos mais apenas dan un pouco de estrume e ningunha leña.

RAMÓN OTERO PEDRAYO

(Continuáase.)

CATÁLOGO DOS CASTROS GALEGOS

PUBRICADO POL-A SEIZÓN DE PREHISTORIA
DO «SEMINARIO D'ESTUDOS GALEGOS» DE SANT-YAGO

CONSIDERAZONS FILOLOXICAS

As leendas localizadas nos castros constitúen un dos capítulos mais importantes do noso folk-lore. O teren un soporte material fai que señan mais persistentes que outras, e a gran abastanza de fortificazós e poboados prehistóricos que s'atopan na nosa terra e o feito de os peisanos asimilaren a iles moitas vegadas os penedos de feito estrano ou as obras modernas, coma castelos, eirixas, fontes, etc., ten dado a certos temas un notabre espallamento. Iremos vendo os puntos mais importantes que atopamos no folk-lore castexo do val de Vilamarín.

OS HABITADORES DOS CASTROS.— Son eiquí escrusivamente os *mouros*, os quales aparecen mencionados terminantemente

en nove dos once castros catalogados con esceizón dos das Fontelas e Piñeiro, dos que pol-o demais hai pouco recolectado. En sete d'iles, ademais, aparecen os mouros vivindo aínda. No Morgadán fálase de mouras *encantadas*. No da Martiñá fálase d'iles con carauter histórico: estiveron n-il 200 anos.

En realidade, un ensame atento logo descobre en cada caso circunstancias que veñen revelare a interferenza da *leenda histórica* que atribuí a fundazón do moimento ós mouros, e a *leenda mítica* dos habitantes encantados do lugar.

Á primeira forma de leenda, responden: a aira que *tiñan* os mouros no Castro de Marcelle; a silla do Rei Mouro do Morgadán;

a pia dos mouros do de Bainte; e probablemente, o camiño por baixo de terra do das Fontelas e o tesouro do do Piñeiro. Efectivamente, embora non ben aclarado iste punto, semella pol-o ton especial con que se refiren estes contos, que estas cousas son restos abandonados pol-os antigos habitantes que agora xa non están no sitio.

Por outra banda, nos tres primeiros casos, aparecen o mesmo tempo: no de Marcelle, unha familia que vive suterraneamente, e surte ás veces pra iren á feira; no Morgadán, unha mouro coxa encantada; no de Bainte, unha que sai a asoellar o ouro.

As leendas non difrenzan os mouros *históricos* (non os realmente históricos, senón os que se presentan como históricos), dos mouros *encantados*. No noso traballo: *Da mitoloxía popular galega, Os mouros encantados*, publicado nos números 43 e 45 de NÓS, pódese ver como os mouros históricos viñéronse pór no canto das verdadeiras poboacións prehistóricas da Galiza, verificándose o que Raúl Rosiérés chama *lei das trasposicións*, asegún a qual, esquecido un héroe—que n-iste caso é o pobo dos castros, os celtas—os seus feitos—n-iste caso, o erguemento dos castros—apóñenselle a outro héroe que vive millor na memoria popular—e n-iste caso ise novo héroe son os mouros.

Tocante ós mouros encantados, no mesmo traballo pódense ver os seus paralelos co-as razas míticas das terras europeas: *Elfen, Korrigán, Kobolds, Ogros, Gnomos, Fadas, Xigantes, Enanos, etc.*, e a súa posíbel identificación cos nosos mitos pre-cristiaos. En toda Europa, os deuses e os espíritos desbotados pol-o cristianismo, vanse acochar nos sitios desertos e abandonados, nos bosques, nos penedos, nas ruínas, nos moimentos antigos—ou millor dito, persisten nos seus antigos lugares de culto abandonados dos homes, e toman un caraute demoníaco que favorez a súa identificación co-as razas odiadas. Veleiquí fica o sinal de ises deuses ou espíritos esquecidos, na cobra encantada do Castro de Morgade, e nos xigantes de ouro de nove pés de outo do mesmo castro.

As leendas non difrenzan os mouros históricos dos mouros encantados; mais o intérprete das leendas ten que distinguir moi

ben os ús dos outros: as suas orixes, o noso ver, son diversas. No primeiro caso trátase de unha deformazón histórica; no segundo, de unha lembranza mítica.

OS TESOUROS.—Hai tesouros acochados nos castros de Bainte, Frameán, Morgade, Piñeiro, Santa Adega, Madanela e Río.

As leendas de tesouros andan vastas pol-o mundo. A historia conservounos as dos de Cresos de Lydia, de Osymandias de Exipto, do Templo de Xerusalem, dos Incas do Perú, etc., e a literatura outros moitos, dende os das Mil e Unha Noites, ata o do Conde de Montecristo. Tesouros verdadeiros foron desatuados pol-os arqueólogos: sirvan de eixemplo as tumbas de Mycenae, as croas votivas de Guarrazar, as xoias de Javeá, etc.

Así e todo, poucas terras haberá no mundo onde haxa tantas leendas de tesouros como en Asturias, Galiza e Portugal. Da súa importancia certifican a tradición oral, o *Libro de San Cypriano* e o privilexio de Vázquez de Orzas. Sábese que a sona do ouro galego ven xa dos antigos (Posidonio, Strabon, Plinio, Silio Itálico, Xustino). Xustino conservounos a leenda do *Mons Sacer*, todo cheo de ouro. E non é todo discurridura n-estas historias: os romanos sacaron moito ouro de Galiza, e a maors aínda podemos citar os tesouros prehistóricos achados en Melide, a Gudiña, Riotorto, a Recadieira, Castro de Masma, Castro Recouso, e os tantos torques, brazales e outras pezas áureas catalogadas por eixemplo na *Edade do Ferro na Galiza*, de Cuevillas, e debidas as mais a achádegos de casualidade. Foi iste, pois, certamente un país de tesouros.

Tocantes á atribución dos haberes acochados ós mouros, no noso citado traballo pódese ver como aparec xa no século XII na *Crónica de Turpin*, e volve logo no suposto pergamiño de Don Gutierre de Altamira que reproduce o *Libro de San Cypriano*, pergamiño que cecais foi o prototipo das *Gacepas* ou *Gacetas* d'Asturias. Non temos atopado eiquí, deica agora, as taes *gacepas*; os nosos informantes reflrense en troques a miúdo ó *Libro de San Cypriano* ou *Ciprianillo*.

O que acontece moitas vegadas é que digan que algún do lugar ouviu falar en lonxanas terras do gran tesouro ou haber que hai en

tal castro ou en tal mámoa ou en tal fonte. Así, o Calote de Casares ouviu falar en Portugal dos dous xigantes de ouro do castro de Morgade, e un mozo de Morgade, prisoero de Abd-el-Krim, ouviu dos mouros da preciosa silla do Rei, acochada no mesmo castro.

A TRABE D'OURO.—O coñecido e tan espallado tema da trabe de ouro, en compañía, crar'está, da de alquitrán, aparece eiquí somentes nos castros de Morgade e Santa Adega. Nos dous hai tres trabes: a terceira é de prata no Morgadán e de fogo no de Santa Adega. Non podemos hoxe escrarel-o problema de por qué o ouro se presenta na forma de unha trabe.

O aparecer a de alquitrán a carón da de ouro representa o perigo de manexar forzas descoñecidas, que sempre sinalan as leendas. A máxica teórica esprica de diversos xeitos iste perigo, o qual relaciónase a un tempo, por unha banda, c'unha concepción dualista do ultramundo, e pol-a outra, co-a intenzón moralizadora ou pedagóxica da leenda. Coido que non hai que desbotar o rol didáctico das leendas, ben demostrado pol-a literatura medieval.

OS XIGANTES D'OURO.—Os do Castro Morgadán teñen mais d'un paralelo: do Couto de Louredo, perto de Mugares (concello de Toén) refírense que no *Ciprianillo* está escrito que cavando alí hase atopar a capela do San Ciprián, e na porta dous xigantes con mazas, e cando entra un, baixan as mazas e mátanos, e desfáise todo en ouro. Por iso, o que ó queira lograr, ten que facer entrar diante un cadelíño ou calquer outra cousa viva (véxase revista NÓS, núm. 5, *Arquivo filol. e etnog. de Galicia*).

O OURO SACADO A ASOELLAR.—Tamén é tema de moito espallamento, e atopámolo eiquí no Castro de Bainte. Semella coma si o ouro tivera necesidade de que o puxeran de cando en cando á luz do sol, como si atuado perdera cecais as súas propiedades. Él haberá n-isto a idea d'unha relación entre o ouro e o sol?

Lembremos dous feitos: a astroloxía xudicaria estableceu dende tempo inmemorial a correspondenza entre o sol e o ouro; o astro domíña o metal; o metal pertence ó

astro. A alquimia veu establecer entre os dous certa identidade de natureza: o ouro é unha sorte de condensazón da luz solar. A orixe de estas ideas semella ben antiga.

DESENCANTAMENTO DOS TESOUROS.—No castro de Bainte semella que depende de atinar co-a resposta que un debe dar á moura. Tamén iste tema se atopa a miúdo (Véxase por eixemplo: *Prehistoria galega. O Neixón*, por Cuevillas e Bouza Brey, no *Bol. da R. Acad. Galega*).

). Lembra o enigma da Esfinxe, os que se propoñen pra obter a man da filla de un rei, etc. É nótese que xeralmente, na máxica realiza o que atina coa verba, pérdese o que a trabuca. En realidade, cada situación da vida non nos propón un enigma co que compre atinar? Non vai descamiñada a sabencia do pobo, e novamente teremos que lembrar o carate educativo que tiveron e teñen as leendas: forman parte dos recursos pedagóxicos espontáneos. En parte; o Oriente aínda educa con eixemplos e parábolas, non somentes ós nenos, senón ós adultos. As obras filosóficas dos chinos están escritas de ise xeito, e non imos xa ó *Panchatantra* e ó *Hitopadesa*. Pois ben: eiquí atopamos castigada a cobiza do que pide o ouro ós ferrados.

No Morgadán ofécese dúas solucións: 1.º desencantar unha moura coxa, rón din como; 2.º botar os exorcismos, cavar ata atopar a cobra, e beixala na testa. O dos exorcismos ten relación co *Libro de San Cipriano*, onde hai unha orazón pra desencantamento de tesouros, e un circo máxico que compre riscar no chao, no que s'escribe a verba cabalística *Agla* (acróstico de *adhab gabor leolam Adonai*: sodes poderoso e eterno, Señor), moi empregada pol-os mouros na Edade Meia, e d'uso corrente antr'os cabalistas europeos no século XVI, época á que semella que compre atribuír aquíl grimorio. O exorcismo pode ter por finalidade: ou botar fora ou paralizar ós donos do tesouro pra poderllo coller—ou pra limpar o tesouro da forxa máxica pernizosa que poidera ter. Non temos logrado aínda qu'os nosos informadores nos acrasen iste extremo. Mais coido que compre distinguir ben o exorcismo do desconxuro, embora non poi-

damos agardar qu'a xente os distinga en cada caso. O desconxuro pode servir sinxelamente pra desencantar; pra que o tesouro se manifeste na súa verdadeira forma. En todo caso, o exorcismo reveste xa unha forma especificamente cristián, anque pódese achar posto no canto de un procedemento de mais antiga orixe.

O da cobra repítese tamén moito no noso folk-lore. Aparez a cobra xa coma gardiana do tesouro, xa coma forma que reveste unha dona encantada. De unha e de outra, hemos atopar ben paralelos n-outros fascículos d'iste *Catálogo*. O beixala pra desfacer o encanto é tamén corrente, anque ten a variante de terlle que tirar cos dentes un carabel que leva no bico, coma na citania de San Cibrao das Láas. O desencantador ten que vencer o medo e o noxo que lle causa a cobra; é o sacrificio que lle val a recompensa.

A RAPAZA COMIDA POL-OS MOUROS.—Atopamos iste tema repetido dúas veces na bisbarra de Vilamarín: nos castros de Frameán e da Madanela. As dúas, a rapaza sofre por castigo e por vinganza. Coido que co-isto compre relacionar o de:

—*Aquí me huele a carne de cristianillo vivo* dos castros de Santa Ádega e Marcelle. Novamente terémolos que referir ó traballo citado, *Os mouros encantados*, onde sinalamos a relación dos mouros cos ogros, fundada n-estas leendas. Como alí indicamos, hai outras variantes en que os mouros castigan ós cristiaos que se relacionan co-iles, principalmente, cando revelan o segredo das súas relacións.

Os mouros encantados teñen case sempre

o duplo carate de protectores invisibles e de antropófagos.

O SACRIFICIO DOS BOIS.—Cousa curiosa e que se non atopa tan espallada, é a leenda das dúas rapazas que de un xeito cáxete ritual, sacrifican os bois no castro de Marcelle. Hai eiquí unha lembranza dos sacrificios relixiosos dos pagaos? Poderíamolo determinar si a leenda nos fornecera mais detalles, e sería d'aquela a proba mais terminante da confusión dos mouros con razas mais antigas.

E si en realidade tratárase d'un sacrificio relixioso, como? semella o mais probabre, compre ter en conta o feito de seren mulleres as que o realizan—precisamente o seren mulleres as que matan os bois, non adoitando facelo na leenda nin no costume da terra, é o que mais fai sospeitar que se trate d'un sacrificio relixioso—e iste feito non pode por menos de nos tragar á memoria canto se ten dito e escrito encol das druidesas das sacerdotisas céltigas da illa de Sen, d'outras sacerdotisas nórdicas, e do seu posíbre avencellamento co-as modernas bruxas, sabias, feitiцеiras, meigas, etc.

Pode ser que todol-os puntos que levamos tocado do folk-lore castrexo do val de Vilamarín, sexa iste o que meirande importancia teña. É dende logo o que abre diante de nós mais longas perspsectivas, fornecéndonos cecais o fio pra unha teoría xeral, cuio esbozo nin é propio facer eiquí, nin o dato abonda tampouco pra fundamentala anque fora de xeito hipotético. Mais non quita que mais adiante, novas confirmanzas nos veñan dar ocasión de darlle desenrolo.

(FIN)

OS HOMES, OS FEITOS, AS VERBAS

GALIZA NA ALEMAÑA

NA Universidade de Bonn, onde é Profesor, deu o noso ilustre amigo Dr. Xulio Martínez Santa Olalla unha conferencia en col da renacencia galega, na que puxo en releve diante do público culto d'aquela cidade alemana e do seu elemento universitario, a importancia do noso movemento.

Fondo coñecedor da nosa literatura, da que soupo asimilárese as esencias, e amante da nosa Terra, que percorreu con curiosidade d'artista e d'home de ciencia, o Sr. Martínez Santa Olalla desenrolou unha visión sintética de Galiza, das súas espranzas e probemas, da súa renacencia cultural, e do significado d'esta renacencia no seu cadro natural da vida do país e no cadro total da

Hespaña de hoxe. Despois d'unha introdución sobra paisaxe totalizada (chan, ceo, mar, xente, historia) da Galiza e das súas diferenzas dentro da Península; despois de lembrar o tempo dos Precusores, especialmente as dúas máisimas figuras de Rosalía e Pondal, estudou o movemento rexionalista qu'encomenza co-a fundación das Irmandades da Fala, ata chegar ó movemento cultural de hoxe, enxergado entre outras formas, «*à través del ventanal gigantesco de NÓS*» e do Seminario d'Estudos Galegos. Falou da nosa arte: Asorey e Bonome, Llorens e Corral, etc. da nosa literatura e do noso movemento centífico: Risco, Cuevillas, Bouza Brey, Otero Pedrayo, Filgueira Valverde; da nosa contribución característica ás letras casteláns: Valle-Inclán, Fernández Flórez; do gran Cabanillas, verbo da raza; de todo canto entre nós representa un valor dino de ser ostentado.

Ó dar o parabén ó ilustre Profesor vallisoletano, verdadeiro amigo de Galiza, o boletín *NÓS* —onde moito s'estima, quer e admira ó Dr. Martínez Santa Olalla—agradez, non somentes as garimosas verbas que tivo a ben adicarlle, senón o xeneroso servizo feito á cultura galega divulgando os seus valores, co-a súa sabencia e autoridade, onde eles poden ser coñecidos e apreciados. *NÓS* presenta ademais iste feito á gratitude de todol-os bós galegos, e chámalles a atención cara á súa importancia e sinificación, pois elo indica dúas cousas: primeira, o valor intrínseco do noso labor cultural, posto que os doutos decátanse d'el; e segunda, qu'a nosa renacementa vai collendo estado no mundo.

O BILINGÜISMO NA PEDAGOXÍA

O Bureau d'Education de Xinebra prepara un Congreso Internacional pra tratar do ensino dos pobos bilingües. (Seica non contou o Bureau co voto en contra de Don Torcuato Luca de Tena). O asunto estase debatendo moito nas publicacións pedagóxicas, e eiquí temos leído un ben pensado artigo de Lourenzo Luzariaga, no que, aplicando o conto á Hespaña, aboga porqu'o ensino primario se faga na lingua materna dos rapaces, ou seña, nas terras de fala propia, na lingua rexional, único xeito de que se poida aproveitar o valor pedagóxico da lingua materna, e de dar ó ensino verdadeiro eficacia.

En col d'este tema levou noso director Vicente Risco ó Congreso Pedagóxico que houbo hai dous anos na Cruña, un traballo que por causas alleas á súa vontade renunciou a presentar, e que se publicou despois n-un boletín profesional.

Complácenos moito, pol-o tanto, o vermos pranteado o problema na Hespaña por persoas en quen se non pode sospeitar ningún intrínseco de carate rexionalista, e qu'o fan d'end'un punto de vista puramente pedagógico, pra que se vexa que se non trata d'un escusivismo que nós queiramos soste. E satisfainos tamén qu'o problema se prantee internacionalmente, pra que se vexa qu'os nosos problemas non son problemas de *campanario*, senón que abrangueu un carate universal.

Tocantes ós argumentos en contra qu'alguén quixera tirar dos estudos de G. de Reynold en col do bilingüismo na Suiza, non son aplicables ó noso caso, pois alí trátase de linguas d'estrutura moi diversa (francés e alemán, alemán e italián) e na Hespaña (quitando o caso do vasco) de linguas neolatinas d'estreito parentesco e pol-o tanto non tan alleas unhas ás outras coma pra levaren ó confusiónismo. Mais si así e todo se temera o confusiónismo, d'aquela, sendo consequentes, non habería mais remedio senón darlle a preferenza á lingua materna, fose a que fose.

O CONGRESO MUNICIPALISTA RURAL

No «Pueblo Gallego» de Vigo iniciouse a idea de xuntar un Congreso municipalista do «rús» e veñen publicándose no mesmo xornal opinións referentes a elo. A Liga Agraria da provincia de Lugo, que perside o Sr. López Otero, móstrase conforme. A Confederación Rexional, coidamos que tamén. A «Irmandade da Fala» o mesmo. E o mesmo as persoalidades mais saintes do galeguismo. Logo o Congreso ten ambiente, inda que compre facerlle mais aínda.

Non hay dúbida de que é preciso chegar á organización do noso rús de xeito que poidan xurdiren n'él a cidadanía e o progreso material parellos. Isa organización terá que arrincar do recoñecemento da persoalidade integral da parroquia. A parroquia é algo tan vivo na Galiza que mais non pode selo, pesi-a canto se fixo deica agora por esmorecela.

Recoñecida a parroquia, considerándoa como núcleo de municipalidade, onde o espontaneismo poida ter iniciativas, axeitadas as realidades da comarca, falta estudar o acooplamento d'elas, por series de semellanza, a un organismo intermeio, libre de peso parasitario, que afluya a unha única e grande institución político-administrativa rexional, pensando dende logo en suprimire de raíz as autuaes e absurdas Diputacións de provincia. A tarefa non é doada, mais tampouco imposibel. Para chegarmos a con-

crusións froitíferas o que se precisa é atender primeiro ás realidades da vida campesiña e mariñeira da Galiza que ó descrito nos libros encol de organización municipal. Hai que escismar na realidade, esculcar no carácter dos nosos aldeáns, non perder dos ollos nin as cousas folk-lóricas, nin os tencionamentos tradicionais, nin os bos costumes antergos, nin as crases de traballo e riqueza de cada súa comarca, para dar co'as milliores fórmulas estruturadoras da vida municipal galega, que en troques de violentaren a espontaneidade da raza lle premitan desenvolverse ceibamente.

Fáigase, pois, embora o Congreso, que hoxe parécenos moi necesario. Pro que n'él, antes que abogados e eruditos das lexislacións escritas, pesen os homes prácticos no coñecemento do país, en quen ningún prexuício puxo aínda teas d'araña anubradoras da crara visión da realidade. Que todo se proyecte, sobre un fondo domo do meio aldeán galego, como cousa nova n'un país virxe de organizacións políticas e administrativas, tal que si se tratara d'unha terra recién descuberta que houbera que incorporar á civilización europea pol-o esporamento lóxico das súas posibilidades certas de vida.

Este é o camiño a seguir. Indo por outros, perderíamolos na esterilidade.

NOVA APORTACIÓN Á LÍRICA GALEGA

EMILIO Mosteiro, aínda que nacido en Madrid, é un galego cortado a pico. Fillo de galegos, os nosos horizontes devandaron as súas olladas mais agudas e sostidas.

No libro «Ancla»—libro d'adolescente, coñecido de tod'a mocidade de Galicia—ferven as escumas do noso mar e cambian sutiles saídos os faros galegos.

Hoxe escomeza Emilio Mosteiro a súa peregrinaxe pol-a lengoa dos seus maiores. Ó dal-a notiza, sentimos a íntima seguranza de qu'a nosa lírica—tan cativa e avelloucada!—s'ha d'estremecer con arelas de virxe ó sentil'a apreixa da man moza d'este poeta.

OUTEIRO ESPASANDÍN.

EXPOSICIÓN DE SANTIAGO BONOME

No derradeiro mes de Xaneiro celebrouse no Salón Vilches de Madrid unha exposición das obras do escultor compostelán Santiago Bonome.

N-esta exposición figuraban varias obras que se habían esperto n-algunha ocasión, e había outras, as mais, que pol-o aquel

de presentalas por vez primeira á pública admiración, dan a coñecer o xeito novo que Bonome lle imprime ás súas tallas.

O xoven escultor afastándose, ou millor dito, alternando coas súas tallas enxebres nas que tan ben atinou a expresar os sentimentos de delor i-ausencia, iniciase n-un senso mais decorativo qu'il coida mais universal. Mais isto non quer decir que o noso escultor abandoe por completo o que n-il hai de racial e que cecais sexa superior á súa vontade.

Tal se bota de ver nas tres milliores obras d'esta exposición que levan os nomes de «Salomé», «Trono infantil» e «Cariátide». A primeira sobre todo, de tan difícil interpretación pol-o sobado do tema, está resolto con verdadeira orixinalidade; a súa actitude, a expresión que o artista atinou a darlle fan d'ela a millor obra das que até o d'agora teñen saído das súas mans.

A exposición foi un gran éxito de público e de crítica pol-o que felicitamos a Bonome desexándolle novos triunfos.

ACTOS GALEGUISTAS NA CRUÑA, HOMENAXE A CURROS

Como decote, comprindo o seu voto anual o «Circo d'Artesanos» da Cruña, fixo procesión cívica ó cimiterio para honrar a Curros Enríquez, e ós mais ilustres galeguistas que alí repousan, na data lembrativa da morte do vate celanovés. Na procesión figuraban representantes do concello e de todol-os orgaismos culturais e artísticos da Cruña. O Segretario do Circo d'Artesanos, leu unhas cuartillas en nome d'ista Sociedade ó pé da tumba de Curros, falou elocuentemente Otero Pedrayo, en representación da «Irmandade da Fala», do concello de Celanova e d'outras entidades. E pechou o aito, con outro discurso, o alcalde da Cruña, tras o que cantaron feixes de nenos o hino galego.

O vispera, organizada pol-a Universidade Popular, d'acordo co'a Irmandade da Fala, dou unha conferencia sobre Curros Enríquez, o noso irmán Ramón Otero Pedrayo. Presidiron o acto, un membro do Concello, o presidente da Academia Galega, o do «Circo», o d'Estudios Gallegos, o da Irmandade, o do Instituto de Segundo Enseno, e o da Universidade Popular.

Fixo unha presentación maxistral describindo admirabelmente a personalidade de Ramón Otero Pedrayo o noso irmán Antón Villar Ponte. Logo Otero Pedrayo estudou a Curros e o ambiente social do seu tempo de xeito concenzudo. Distingue a provincia administrativa d'hoxe da de an-

tano. Ten unha xurdia comparanza entr'a personalidade de Curros e a de Pondal. Di que se pon se pode tratar da Edade Media esquecendo a Santiago. En ningures se falou deica agora por ningún do autor de «Aires da miña terra» como Ramón Otero Pedrayo. Iste, que ten unha verba galega percisa e elegante, o servizo d'unha grande cultura, foi gabadísimo o remate da súa conferencia.

Seguidamente agasallárono c'un xantar moitos elementos representativos da cultura cruesa que tiveron para a d'Ourense, lembranzas garimosas.

LIBROS

GRABADOS EN LINOLEUM, por
XAIME PRADA, NÓS, 1927.

XAIME Prada, artista galego ben coñecido coma caricaturista e dibuxante, e que domina a difizle técnica do *linoleum*, ofrece o público coma mostra da súa arte iste fermoso album, moi ben editado por NÓS, contendo dazaioito grabados en col de temas da terra, tratados con emoción e dramatismo, e glosados por dazaioito escritores das primeiras firmas galegas do noso tempo.

Libro d'arte verdadeiramente intresante, tivo unha boa acollida na prensa e na crítica, com'era merecente. Xaime Prada é un artista traballador e de vontade, que sente fondamente a súa arte, debendo figurar principalmente antr'os artistas d'expresión e de tendencia literaria—sabido é que Xaime Prada é tamén escritor—tendencia que hoxe moitos combaten sin vencela. Xaime Prada manexa difrentes procedementos artísticos, e ten traballado moito n'iste do *linoleum*. Ora, o *linoleum*, tendo coma ten pol-a mesma natureza mol de mais da materia, unha dureza característica qu'o fai pouco doado pra finuras e matices, non todol-os grabados de Prada están igualmente logrados. Hainos com'o *Castiñeiro*, verdadeiramente atinados e felices, e outros en que o artista soupo aprobeital-as mesmas dificultás da materia pra tirarlle o efecto requerido pol-a composición, com'acontez en *Pobo*. Agás ises dous, os que nos parecen mais dinos de nota son

X. Calviño Domínguez

Abogado-Procurador

CANTÓN PEQUENO, 1-(OFICINAS)

TELÉFONO. 381

A CRUÑA

o *Cruceiro* (especialmente, os arbres), o *Trono*, co-a nube á que lle deu un gran releve de protagonista, o *Peirao Romántico*, do que podemos ouservar o mesmo que do *Pobo*, e os *Mariñeiros*, as milliores figuras humanas do album.

TRINITARIAS (poesías) por R. CARBALLO CALERO, Ferrol, 1918.

ISTE poeta mozo ofrece un nutrido libro de poemas de mocidade, de vena abundosa e longo folgo lírico. Suxetivismos, intimidades, confesións, poemas d'amor, madrigales, romantismos, o arcaico de nantronte, a peisaxe chegando o poeta desfeita en sentimentos mais qu'en imaxes, mocidade natural e verdadeira, non contrafeita, mais intema que sportiva e pol-o tanto pesimista d'ise pesimismo inicial da mocidade cando é sensitiva e de verdadeira natureza poética, moito verbo—cecais habitude do soliloquio que, naturalmente, n-un poeta mozo, é dooso que fique inédito—ningunha presunción, tídoos sinxelos, ningunha pretensión de sorprender o leutor. Tod'esto atopamos n'iste libro, e todas elas son virtudes. Crar'está que hai pecados tamén...

Prologa iste libro un poeta, hoxe calado, N. García Pereira, do que lembramos un libro: *Nô de saloucos e bágoas*, precisamente comentado aló nos primeiros números de NÓS. Con millor coñecencia do espírito do poeta, García Pereira trata en catro páxinas d'esprical-o seu segredo, e insiste sobr'o pesimismo de Carballo Calero. Causa natural.

V. R.

Imp. NÓS, Real, 36-1.º A CRUÑA

FOTOGRAFADO

Si ten intrés en que os seus fotografados sexan os mais perfeitos posibles, convénlle envialos aos

**Talleres de fotografado
ESPASA-CALPE S. A.**

Ríos Rosas, 24-Apartado, 547

MADRID

Este nome xa é por sí unha garantía, pois son os talleres mais modernos e orgaizados para realizar na súa maisima perfeición toda crás de fotografados en cinc, cobre; tricomias, cuatromias, etc...

O seu servizo e extra-rápido.

As suas obras son perfectísimas.

P A R D O

ÓPTICO CENTÍFICO

Preguntoiro, 32
SANTIAGO

San Andrés, 50
A CRUÑA

CASA EISCRUSIVAMENTE ADICADA A ÓPTICA CENTÍFICA

BODEGAS GALLEGAS, PEARES E OURENSE

Vinos finos de mesa: Tinto TRES RIOS. Blanco BRILLANTE
LOS GALLEGOS blanco e tinto

Macía e Valeiras, Apartado 18 - Ourense

Droguería e Farmacia

LUIS FÁBREGA

Progreso, esquina a Luis Espada

OURENSE

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros **RAFIUM**

De mais dura qu'os de pruma e limpan
millor. Véndese en todol-os estabreci-
mentos do ramo

Andrés Perille - OURENSE

F.ROMAN E SACO

DROGUERIA

e FARMACIA

Pereira, 19

OURENSE

Teléfono 28

Use o novo cristal PUNTAL, fabricación de Zeis,
e escuriva da

CASA DE LOS LENTES

Plaza Mayor, 18.

OURENSE.



A hixiene dos nenos

é a garantía da súa saúde física e moral o día de mañá.

No diario aseo dos nenos emplee o **"Jabón Sales de la Toja"**, único que ás súas altas calidades meicifíñas xunta toda a finura e perfume d'un xabón de tocador.

Contribúe ó perfecto desenvolvemento das criaturas e evita o perigo da escrófula e o raquitismo.



**JABÓN
LA TOJA**
ÚNICO EN EL MUNDO



HELEZ

O Xabón da Toxa
ademais de ser o mellor é un
producto galego que nos
honra no mundo enteiro



AGUAS DE
MONDARIZ
FUENTES DE GÁNDARA Y TRONCOSO
Propiedad de los Sres. Hijos de Peinador

Véndese en todas
Boticas, Droguerías
Hotels,
Depósitos d'augas
minerás,
Restaurants e
vagos-camas de
todol-os três

Estas augas, de sona universal son o reme-
dio enxebre e eficacísimo

cand'un quer combater o
Artritismo, a Diabetes, Desnutrizón, Obesi-
dades diversas, doenzas do Aparello diges-
tivo, Anemia e Neurastenia

Riquisma auga de mesa
gaseada naturalmente

MONDARIZ-BALNEARIO Áchase á 35 Km. de VIGO